

Mihai Viteazul európaisága

A XVI. század végén, amikor a kontinens közepe felé nyomuló törökök megállítását s a kulcsfontosságú al-dunai részek visszanyerését tervezik Európa-szerte, a román fejedelemségeknek európai szerep jutott. A Habsburg-császárság, Spanyolország és az olasz államok között létrejött törökellenes szövetség (1590—1592), amelyhez a pápa is csatlakozott — ezért nevezték még „Szent Ligá”-nak is —, a törököknek Délkelet- és Közép-Európából, a Földközi-tenger térségéből való kiűzését tűzte ki célul, s ezzel egyidőben a Habsburgok katonai és politikai terjeszkedését, a katolicizmus megerősítését is ebben az övezetben.

A török uralom alatt levő balkáni tartományokban erősödik a leigázott népek szabadságharca. A lakosság támogatását élvező betyár csapatok törnek a feudumokra, különösen a török birtokosokat zaklatják. A Porta maga is az Adriától a Duna középső folyásáig húzódó vonal áttörését erőszakolja, ahol a két tábor, a törökök és a Habsburgok szemtől szembe találják egymást. Horvátország kulcsa, Sziszek vára 1593-ban még ellenáll, 1594-ben Komárom is. Ez az az idő, amikor a két hódító hatalom között egyensúlyállapot jön létre; a román fejedelemségek beavatkozása 1594 nyarán a törökellenes szövetség megerősödését eredményezi, európai jelentőségű eseménnyé emelve ezt a döntést.

A román fejedelemségekből szervezett törökellenes arcvonal, Havasalföld vitéz uralkodójának, Mihai Viteazulnak a nemzeti elnyomás elleni zászlóbontása a román nép történelmében egy hősiességgel teli korszak kezdetét jelenti. A Porta uralma alatt levő fejedelemségek — Havasalföld, Moldva, Erdély — egyesítése a törökökkel szembeni kötelezettségek állandó növekedésének feltételei között valósult meg. A nagybojárság és a nemesség egy része elfogadta a török uralmat, így hatalmuk biztosítva volt. Erdélyben ekkor már több mint egy évtizede Báthori Zsigmond ült az uralkodói székben. Nagykorúsítása után, 1588-ban az országgyűlés lényegesen korlátozta hatáskörét, és megerősítette a nemesség kiáltásait. Moldvában is bizonytalan a helyzet a nagybojárság politikája miatt; sokan közülük Lengyelországban találnak menedéket, s onnan fenyegetik elűzéssel a fejedelmet. Mihai Viteazul trónralépése előtt hasonló állapotok uralkodtak Havasalföldön is. Ő, aki a tisztségek fokozatain emelkedett fel — volt Craiova bánja is —, jól ismerte Havasalföld politikai irányzatait. De mind a három fejedelemségben létezett a feudális osztályoknak egy olyan csoportja, amely kész volt támogatni az ország megerősítését szolgáló központi hatalmat, a belpolitikai helyzet stabilizálását és a török Portától való eltávolodást.

A román fejedelemségek törökellenes összefogásában Havasalföldnek jut a vezető szerep; 1594 novemberében itt emeli magasra harci zászlaját Mihai Viteazul. Megtámadja az országban levő török katonai helyőrségeket. Erdélyből katonai segítség érkezik. Harc folyik a Duna vonaláért, amelyet a románok az oszmán birodalomtól elválasztó határnak akarnak megtenni; ostrom alá veszik a Duna melletti török várakat. Mihai Viteazul török—tatár szövetséggel találja szembe magát, győzedelmes csatákat vív ellenük Putina, Stănești, Șerpătești, Rusciuc mellett; 1594—1595 telén állandó támadásban van. Felszabadul a török uralom alól Chilia, Ismail vára, Cetatea Albă, Tighina, Brăila; a román seregeknek és vezetőjének hírneve szárnyra kapott mind az oszmán birodalomban, mind Európában, ahol új reményeket fakasztanak a románok győzelmei.

1595 nyarán a Dunától északra török büntető hadak gyülekeznek, hogy a Porta iránti hűsége kényszerítsék a fejedelemségeket. A román uralkodó előrelátóan megerősíti és növeli hadseregét: a Dunától északra menekült balkáni felkelőket, szerbeket, bolgárokat, albánokat fogad katonái közé. Elhallgattatja az ország ellenzéki, törökbarát bojárságát. Kiszélesíti kapcsolatait Erdéllyel; 1595. május 20-án egy havasalföldi bojárküldöttség Mihai Viteazul nevében aláírja a két ország közötti gyulafehérvári szerződést. A bojárság, túllépve megbízatásának hatáskörét, olyan feltételeket fogad el, amelyek révén jelentősen korlátozták az uralkodó hatáskörét, és ugyanakkor megnövelik néhány nagybojár szerepét a kormányzásban. Mihai Viteazul a szerződés előírásai szerint csupán az erdélyi fejedelem havasalföldi helytartója. De az erdélyi nemesség befolyása alatt álló Báthori Zsigmond sem helyzeténél, sem rátermettségénél fogva nem alkalmas arra, hogy a három fejedelemségből alakult szövetség vezetője legyen. Mihai Viteazul a török veszély előtt ideiglenesen elfogadja a gyulafehérvári szerződésből adódó jogi helyzetet, de a szövetség vezetője gyakorlatilag továbbra is ő marad. A krónikások a belső írásos dokumentumokban ezután is Havasalföld fejedelemének nevezik.

Moldva uralkodója, Ștefan Răzvan 1595 júniusában Gyulafehérváron hasonló szerződést köt Erdély fejedelmével; a török hadsereg már ez év nyarán a háborúra felkészült három szövetséges országgal találja szembe magát. A Bukarest és Giurgiu közötti cálugăreni-i ütközet máig egyike azoknak a legjelentősebb csatáknak, amelyeket a román nép függetlenségéért vívott, és amelyek Európa-szerte ismertté tették Havasalföldet és uralkodóját, Mihai Viteazult. Az ütközet idejének és helyének megválasztása, a harc előkészítése a román fejedelem kivételes hadvezéri tehetségét, parancsnoki rátermettségét bizonyítja. A hazai hadtörténet az 1595. augusztus 23-i ütközetet jelentős politikai sikerként tartja számon, annak ellenére, hogy a török hadsereg nem semmisült meg, csupán visszavonulásra kényszerült a Duna felé.

Mivel fennállt Havasalföld török pasalikká való átalakításának veszélye — valószínű, ez után hasonló sors várt volna Erdélyre és Moldvára is —, Mihai Viteazul mozgósítja hadseregét, és a Báthori Zsigmond vezette csapatokkal együtt 1595 őszén erős ellentámadást indít. A tîrgoviștei, bukaresti és giurgiui katonai sikerek eredményeként a törököket kiszorítják az országból, s a határokat ismét a Duna vonalánál vonják meg. Ezek a győzelmek igen jelentős európai visszhangra találtak, megrendítették a törököket is; krónikásaik szerint ilyen vereségre még soha, egyetlen században sem volt példa.

Az 1596—1598 között bekövetkezett események veszélybe sodorták a három fejedelemség törökellenes szövetségét. A lengyel beavatkozás Moldva belügyeibe — valószínűleg néhány nagybojár hatására — Ieremia Movilă trónra juttatását és egy bojárrezsim felállítását eredményezi, ami Moldvának a törökellenes szövetségből való kilépését jelentette. A másik oldalon Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem II. Rudolfal egyezkedik, minden realitást nélkülöző terveket szőve; ezek megvalósításában maguk sem hittek, és ők voltak azok, akik a leghamarabb elfelejtették. Ebben az időben Mihai Viteazul a törökökkel és tatárokkal csatázik a Dunánál, így próbál segíteni a Bánságban harcoló erdélyi csapatoknak, ennek ellenére Báthori Zsigmond 1596 júliusában Lippa és Temesvár alól elvonulásra kényszerül.

Mihai Viteazul egyedül marad a törökkel szemben, egyezséget köt a Portával, amely elismerte őt Havasalföld fejedelmének. Ezzel időt nyer arra, hogy jobban megszervezze országát, és felkészüljön a harc folytatására. Báthori Zsigmond helyzetének gyengülése, az erdélyi fejedelmi szék többszöri elhagyása, majd visszavétele már maga hatálytalanította az 1595-ös májusi gyulafehérvári egyezség

feltételeit. A bizonytalan erdélyi helyzet, a lengyel beavatkozás Moldvában aggasztotta Mihai Viteazult, veszélyeztette azt a tervét, hogy újraszervezze és megerősítse a törökellenes koalíciót, a három fejedelemség egységét. A havasalföldi uralkodó a Habsburg-császársággal is tárgyal, amely erkölcsi és anyagi segítséget ígér a török elleni harcban, azzal a rejtett szándékkal, hogy a dunai fejedelemségekben sikerül megerősítenie pozícióit. A körültekintő diplomata Mihai Viteazul békét köt a törökökkel, külön egyezséget a Habsburgokkal, és ezzel ismét utat nyit 1599—1600 nagy politikai megvalósításai felé. Belpolitikai téren megerősíti uralmát, eltávolítja a bojári ellenzékét, átszervezi katonai, diplomáciai apparátusát; mindebben támogatja őt a városok lakossága és az egyház. Hadai élén 1599 októberében a Bodzai-szoroson át Erdélybe érkezik. Dél-Erdélyben, Fogarason át nyomul előre Szeben felé, és a város mellett, Sellenberknél 1599. október 23-án fényes győzelmet arat Báthori András kardinális csapatai felett, aki ez év tavaszán a bizonytalankodó Báthori Zsigmond lemondása után került Erdély fejedelmi székébe. 1599. november elsején Mihai Viteazul győzedelmesen vonul be Gyulafehérvárra, az erdélyi fejedelemség fővárosába, az egyesített fejedelemségek majdani székhelyére.

Havasalföld uralkodójának sikereihez nagyban hozzájárult a különböző erdélyi társadalmi rétegek és osztályok nyújtotta segítség is. Mihai Viteazulnak Erdélybe való behatolása után fellázadt az elnyomott parasztság. A korabeli krónikások feljegyzései szerint elsősorban a román parasztság kelt fel, de nemcsak ők. Nyilvánvaló, hogy Mihai Viteazul az erdélyi román lakosság támogatását élvezte uralmának megszervezésében; az erdélyi románokkal való kapcsolatai készítették elő bevonulását is. A fejedelemségek politikai egyesítése Mihai Viteazul alatt a román nép szolidaritásának jelentős mozzanata, fontos állomás a román nemzet kialakulásának folyamatában. A származás, a nyelv és a kultúra közösége az erdélyi románságnak Havasalföld és Moldva népével, a közöttük levő szilárd kapcsolatok lehetővé tették a három fejedelemség politikai egységének megvalósítását.

A román uralkodó oldalán volt Erdély keleti részének lakossága, a székelység is, amelynek az egész középkor folyamán hagyományosan jó kapcsolatai voltak Moldvával és Havasalfölddel. Székely katonai alakulatok több alkalommal is részt vettek a havasalföldi és moldvai uralkodók törökellenes harcaiban. Elégedetlenségük csak fokozódott, miután a Báthoriak megnyirbálták kiváltságaikat; elmérgesedett a viszony a székelyek vezetői és az erdélyi nemesség között. Sellenberknél Mihai táborában találjuk a székelyeket, akárcsak Mirislónál (csupán az aranyos- és marosszékieket találjuk a másik oldalon). A székelység nagy része mindvégig hű marad Mihaihoz, szenvedtek is emiatt az uralkodó bukása után.

Az erdélyi városok, általában, elfogadták az új uralmat, alárendelték magukat, hasonlóan a szász patríciusok is, akik — különösen kereskedelmi érdekből — támogatták a fejedelmet, hiszen megnyitotta előttük a Kárpátoktól északra és délre levő fejedelemségek piacait. De az 1599—1600 között Erdélyben kibontakozó parasztmozgalmak okot adtak a városi lakosság és a szász patrícius réteg egyes elemeivel való összeütközésre is.

Az erdélyi nemesek ellenséges magatartást tanúsítottak Mihai Viteazul uralkodásával szemben: a sellenberki győzelem után még engedelmesnek mutatkoznak a román fejedelem iránt, de lassan-lassan átcsoportosulnak, és végül szembe fordulnak vele. Mihai Viteazul erdélyi uralkodása alatt korlátozta a nemesek előjogait, innen fakadt elégedetlenségük; nem nézték jó szemmel a román uralmat Erdélyben azért sem, mert az új módszereket vezetett be a politikai és közigazgatási intézmények működésében, veszélyeztetve történelmi pozícióikat.

Mihai Viteazul 1600 májusának végén már Havasalföld, Erdély és Moldva uralkodójának nevezheti magát. Európa térképén, igaz csak rövid időre, egy új politikai realitás jelenik meg: a három egyesült fejedelemség egyetlen egységes politikai vezetés alatt.

A külső és belső feltételek: a főnemesség és nagybojárság ellenzékiisége, a császárok, a törökök és lengyelek ellenséges magatartása, akik aggódva figyelték Mihai Viteazul hatalmának megerősödését és a szilárd román politikai tömb megszületését, végül is a szövetség bukásához vezetett. 1600 szeptemberében nemzeti felkelés tör ki, Mihai Viteazul csatát veszít Miriszlónál, Nagyenyed mellett. Ezzel egyidőben a lengyelek behatolnak Moldvába, és Ieremia Movilát helyezik Moldva trónjára. Mihai Viteazul próbálja megmenteni havasalföldi uralmát, de a moldvai—lengyel és a török csapatoktól ismét vereséget szenved. Ilyen körülmények között kényszerül arra, hogy Bécsbe, II. Rudolffhoz menjen, és segítséget kérjen a törökellenes háború folytatásához. Az eredmény: 1601 nyarán Mihai Viteazul a hadak élén Bástával együtt behatol Erdélybe, és 1601. augusztus 3-án győztes csatát vív Goroszlónál. Mihai Viteazul ismét megvalósíthatónak látja terveit: újrászervezi politikai rendszerét, melynek élén 1600 nyarán még ő állt.

Mihai Viteazul belső és külső ellenségei, hogy megakadályozzák céljainak elérésében, a hős fejedelem meggyilkolását határozzák el. Táborában, Torda mezején, 1601. augusztus 19-én Básta emberei orvul megölik, akkor, amikor Európa újra csodálja a román fejedelemségek győzelmeit és harci tetteit a törökellenes küzdelemben.

A román nép történelmében Mihai Viteazul uralkodása különös jelentőségű. A Dunánál sikerrel állította meg a török terjeszkedést, ezzel néhány évtizeddel késleltette Közép-Európa megtámadását. Első ízben történt, hogy a három fejedelemség népe egy politikai vezetés alá került; az 1600-as évi egyesülés jelképes cselekedet marad, amely csak történelmi távlatban nyeri el a maga igazi nagyságát. E nagy megvalósítások révén Mihai Viteazul mint kivételes egyéniség kerül be Románia történelmébe, ugyanakkor európai méretű személyiséggé is emelkedik.

IRODALOM

- V. Atanasiu: *Mihai Viteazul. Campania*. București, 1972. — Nicolae Bălcescu: *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*. Opere II. București, 1953. — Damaschin Bojincă: *Vestitele făpte și perirea lui Mihai Viteazul, Prințipului Țării Românești*. Buda, 1830. — Kiatib Cselebi: *Tezleke I*. — Al. Gonța: *Campania lui Mihai Viteazul în Moldova*. Studii, 1960. — C. Göllner: *Faima lui Mihai Viteazul în Apus*. Anuarul Institutului de Istorie Națională, 1939—1942. — C. Göllner: *Quelques plaquettes françaises contemporaines sur Michel le Brave*. Études roumaines, 1938. — Nerva Hodoș: *Vitejiule lui Mihai Vodă apreciate în Apus, 1595—1599*. București, 1913. — Hurmuzaki II. — *Istoria României*. București, 1962. — I. Ionașcu: *Mihai Viteazul și autorii tratatului de la Alba Iulia (1595)*. Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, 1962. — Al. Jordan: *Mihai Viteazul în folclorul balcanic*. Revista istorică română, 1935—1936. — N. Iorga: *Istoria lui Mihai Viteazul I—II*. București, 1935. — Al. Lapedatu: *Mihai Vodă Viteazul*. București, 1915. — Grațian C. Mărcuș: *Date noi cu privire la unele evenimente din ultimele zile ale domniei lui Mihai Viteazul*. Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj, 1971. — Ștefan Metes: *Domni și boieri din Țările Române în orașul Cluj și românii din Cluj*. Cluj, 1935. — Mikó Ferenc *Históriája*. 1594—1613. Mon. Hung. Hist. II. Scriptores. — Ion I. Nistor: *Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania. 1 noiembrie 1599—19 august 1601*. Analele Academiei Române, 1946. — P. P. Panaitescu: *Mihai Viteazul*. București, 1936. — Șt. Pascu: *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*. Cluj, 1968. — Șt. Pascu: *Mișcări țărănești prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*. Studii și materiale de istorie

medie, 1956. — D. Prodan: *Supplex Libellus Valachorum*. București, 1967. — Ambrosie Somogyi-Simigianus: *Historia rerum Hungaricarum et Transilvanicarum ab anno 1490 usque 1606. Scriptores Rerum Transilvanicarum*, Szeben, 1840. — I. Ștefănescu: *Epopeea lui Mihai Viteazul în lumea greco-ru-sească în secolii 17 și 18*. Revista istorică română, 1934. — Szádeczky Lajos: *Erdély és Mihály Vajda története 1595—1600*. Temesvár, 1893. — Szamosközy István *Történeti maradványai (1566—1603)*. Mon. Hung. Hist. II. Scriptores, XXVIII. — Constantin Turcu: *Informații documentare cu privire la campania lui Mihai Viteazul în Moldova*. Studii și articole de istorie, 1957. — A. Veress: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești* IV. București, 1932.

DEMÉNY LAJOS

Mihai Viteazul és a székelyek

Mihai Viteazul egész uralkodását a székelyekkel való szoros katonai együttműködés jellemezte, s ennek jelentős szerepe volt a román fejedelem diadalainak kivívásában. Hangsúlyoznunk kell, hogy ez az együttműködés nem volt sem időleges, sem alkalmi, sem véletlenszerű, hanem jól körülhatárolható okok — közös érdekek — határozták meg. A mondott okok tisztázása tehát fő feladata annak a tanulmánynak, amely a székelyek és Mihai Viteazul kapcsolatával foglalkozik, s amelynek az előzmények számbavételével és a szóban forgó tényt lehetővé tevő körülmények ismertetésével kell kezdődnie.

E kérdés megvilágításának az igénye már Nicolae Bălcescu ismert történeti művében jelentkezik. „A nagyrészt parasztokból álló székelység szabadságkövetelése azt jelentette — írja Bălcescu —, hogy nem akarják tovább jobbágyként szolgálni nemeseiket.”¹ Bălcescu kiemeli Mihai Viteazul uralkodásának osztályjellegét, és rámutat arra, hogy hűbérúr létére a fejedelem nem cselekedhetett másként, mint ahogy cselekedett, mikor a nemesség s a jobbágyosság szövetségét próbálta létrehozni. „Az igazság az, hogy Erdélyben követett eljárása nem mondhatott ellent annak, amit Havaselvén tett — szögezi le Bălcescu. — A szerencsétlen földhözkötés törvénye mint béklyó tartotta kötte, s vesztébe vonszolta. A székelyeknek is csak kénytelenségből adta meg a szabadságot, mivel ezek csak nemrég vesztették el azt, és mert hévvel követelték vissza.”²

Bălcescu pontosan fogalmazta meg Mihai Viteazul és a székelyek katonai együttműködésének okát és jellegét. A havasalföldi vajdának számottevő erőre volt szüksége terveit megvalósításához, s ilyen meggondolásból folyamodott a székelyekhez.

A székelyekre már lakóhelyükön való letelepedésük óta fontos katonai feladatok hárultak, amelyek között első volt a hűbéri magyar királyság határainak védelme a kelet felől betörő vándornépekkel szemben. E feladatok elláthatása érdekében a székely katona-parasztok a legrégebb időktől kezdve sajátos politikai és jogi alakulatokba szerveződtek. Eddig minden fegyverfogható székely férfi számára kötelező volt a katonai szolgálat, s háború esetén választott kapitányaik vezényletével szálltak táborba. Katonai szolgálatuk fejében a székelyek bizonyos — a magyar király által szavatolt — szabadságjogokat élveztek. Mikor azonban a páncélos lovagok kora lejárt és a hadviselésben a tűzfegyvereké lett a döntő szó, a hűbérurak a felkelésektől való féltükben nem adtak ilyen fegyvert a parasztok kezébe, a székelyek hadiereje egyszerre jelentős tényezővé vált, amely több szempontból előnyösebbnek mutatkozott az Erdélyben is már a XV. század óta alkalmazott zsoldos hadseregeknél. A gyalog vagy lovas székely vitéznek magának kellett gondoskodnia felszereléséről és élelméről, némi csekély zsoldot pedig csak a hadjárat második hónapjától kapott, s csak akkor, ha a háború az ország területén kívül folyt. A korabeli források egyértelműen azt tanúsítják, hogy a XVI. század végén a székelyek szükség esetén húszezer főnyi sereget is kiállíthattak, ami azonos létszámú zsoldos sereg fenntartása esetén havonta százezer aranyba került volna — amikor az erdélyi fejedelemség jövedelme évente alig